

ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Відомості по автору: *Катасанов Олексій Михайлович* – аспірант кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля.

У статті проаналізовано проблеми формування конфліктологічної компетентності особистості та особливості її формування. Розглянуто етапи розвитку компетенцій, їхні особливості. З'ясовано, що стратегії самоздійснення особистості на життєвому шляху значною мірою пов'язуються із виборами тактик міжособистісної взаємодії та взаємостосунків. Доведено, що теоретичним конструктом, який може презентувати складну й багатогранну соціально-психологічну діяльність особистості, виступає категорія конфліктологічної компетентності. Висвітлено основні принципи побудови програми розвитку конфліктологічної компетентності особистості. Зазначено, що конфліктологічна компетентність особистості являє собою сукупність її комунікативних характеристик, які відповідають вимогам реальної групи.

Ключові слова: *конфліктологічна компетентність, особистість, формування конфліктологічної компетентності.*

Постановка проблеми. Компетентність виступає найважливішою складовою в моделюванні особистісного розвитку, розкриває ступінь включеності особистості в систему певних дій. Знання та розуміння людиною своїх паттернів поведінки забезпечують можливість їхньої корекції та врахування у значущій сфері взаємовідносин. Особливо це важливо в сучасному світі, оскільки буття людини перенасичено стресогенними ситуаціями, швидкими життєвими змінами, що часто спонукають людину до ірраціональної поведінкової активності. Активно перетворюючи будь-яку складну ситуацію, людина змінюється, але зміни ці зазвичай ненавмисні і неусвідомлені. Однак часом люди опиняються в таких ситуаціях, коли тільки свідомо зміна своїх особливостей може привести до благополуччя. У цьому випадку зміна власних характеристик і відносин до ситуації стає основною стратегією або є складовою частиною іншої стратегії. Формування випереджальної стратегії поведінки особистості створює можливість оптимізації наступного життєвого руху, сприяє оптимізації розвитку особистості. Адже досягнення життєвого успіху базується насамперед на формуванні власної конфліктологічної компетентності, на поєднанні власного життєвого досвіду.

Психологічна компетентність відіграє важливу роль у зміцненні здоров'я в самому широкому сенсі, з точки зору фізичного, психічного і соціального

благополуччя. Зокрема, якщо проблеми зі здоров'ям, пов'язані з поведінкою, і де поведінка пов'язана з нездатністю ефективно боротися зі стресами і тиском в житті, підвищення психологічної компетенції може внести важливий вклад у благополуччя людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конфліктологічна компетентність - це системне інтегральне утворення, що проявляється у здатності людини ефективно справлятися з вимогами і проблемами повсякденного життя, вирішувати конфлікти. Це здатність людини підтримувати стан психічного благополуччя і реалізовувати це в адаптивній і позитивній поведінці при взаємодії з іншими людьми та її навколишнім середовищем. В дослідженнях І. В. Дубровіної, С. Л. Рубінштейна конфліктологічна компетентність розглядається як рівень психологічної культури, в інших – як самостійний вид компетентності, як стрижень інших компетенцій (А. О. Деркач, В. Г. Зазикін). Це поняття лежить на перетині психологічних, соціологічних та педагогічних наук та означає можливості людини в системі діяльності «людина-людина». Є. Варбан розглядає конфліктологічну компетентність як запоруку життєвого досвіду [4; 6; 9].

Поняття «компетентність» охоплює знання, вміння, навички, а також способи і прийоми їхньої реалізації в діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особистості. Психологічною умовою розвитку компетентності є усвідомлення особистістю необхідності підвищення своєї загальнолюдської та спеціальної культури і ретельної організації спілкування як основи розвитку конкурентоспроможної особистості.

Формування ефективних адаптаційних стратегій поведінки та розвиток психологічної компетенції методами соціально-психологічного тренінгу (СПТ) і активного соціально-психологічного навчання (АСПН) потребує комплексного підходу. Сучасна теоретична база психологічної допомоги ґрунтується на уявленні про те, що «за допомогою спеціально організованого процесу спілкування можуть бути актуалізовані додаткові психологічні сили і здібності, які в свою чергу можуть забезпечити знаходження нових можливостей виходу зі складної життєвої ситуації» [1].

О. О. Бодальов, М. М. Обозов, В. В. Столін підкреслюють, що в основі психологічної допомоги мають бути науково обґрунтовані та вивірені практичною теоретичні уявлення про особистість та міжособистісні взаємини, що вимагає поєднання соціально-психологічних та психолого-педагогічних знань [2; 10]. Теоретичними засадами психокорекційної роботи є концепція діяльності О. М. Леонтєва [5], психологічна теорія груп О. В. Петровського [8], генетична теорія особистості С. Д. Максименка [6], соціально-перцептивна теорія О. О. Бодальова [2], культурно-історична концепція Л. С. Виготського, концепція особистості С. Л. Рубінштейна [9], теорія відносин В. М. М'ясіщева [7], соціально-психологічна концепція взаємодії Г. М. Андрєєвої.

Мета статті – розкрити особливості конфліктологічної компетентності особистості та основні підходи до її формування.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Методи АСПН та СПТ є груповою формою психокорекційної роботи. Головною

умовою групової психокорекції є використання закономірностей міжособистісної взаємодії в групі для досягнення фізичного і психічного благополуччя людини [1]. Найістотнішим у групових методах психокорекції є орієнтація на широке використання навчального ефекту групового впливу, реалізація принципу активності суб'єкта в процесі самодослідження і дослідження інших. Безумовно, успішність проведення тренінгу і успішність навчання кожного його учасника залежить від багатьох факторів. Однією з найважливіших умов ефективності навчання є прагнення самого учасника до особистісного зростання, самовдосконалення, його активність, відкритість, бажання оптимізувати власну психологічну компетентність. Конфліктологічна компетентність включає в себе психологічні особливості людини, рівень домагань, вміння оцінити власні можливості та здібності, вміння передбачати власну поведінку та її наслідки в різних ситуаціях. Психологічну компетенцію людина може сформуванати шляхом спроб та помилок (навчання на власних помилках) або шляхом самоосвіти, самовдосконалення [4].

Розвитку операційного та мотиваційного компонентів конфліктологічної компетентності та зростанню особистості допомагає активне психологічне навчання. Основною формою такого навчання є психологічний тренінг, у межах якого використовуються різноманітні психологічні методи та прийоми: вправи на само- та взаємоаналіз, «мозкові штурми», дискусії, ділові та рольові ігри, аналіз ситуацій життя, створення та презентація групових проєктів, розвиток стратегічного мислення. Активні методи навчання на сьогодні є пріоритетними, оскільки вони дозволяють у короткий термін передати досить великий обсяг знань, забезпечити високий рівень оволодіння навчальним матеріалом та його практичне закріплення. Перевага психологічного тренінгу полягає ще і в цілеспрямованому використанні групової динаміки, тобто всієї сукупності стосунків та взаємодій, що виникають між учасниками групи з метою навчання та психокорекції [4].

Перцептивна, емотивна, рефлексивна, комунікативна, конфліктологічна компетенції формуються головним чином на основі когнітивної компетенції та включають прийоми навчання, що стимулюють практичні навички. Для формування у досліджуваних психологічної компетенції ми обрали методи, які впливали на розвиток та формування окремих компетенцій. Головна ціль всіх занять – це забезпечення психологічної підтримки та сприяння повноцінному особистісному становленню та зростанню. За допомогою тренінгових вправ активізуються пізнавальні процеси, творче мислення, комунікативні навички та вміння взаємодіяти в групі.

Для того, щоб людина оволоділа конфліктологічною компетентністю необхідно пробудити у неї потребу в цьому. На першому місці у компетентісному підході стоїть вміння вирішувати проблеми в життєдіяльності людини, в оцінюванні власних дій, в самоорганізації себе, у виборі стилю та образу життя (В. В. Серіков, А. М. Мітєєва) [3; 8].

Конфліктологічна компетентність включає в себе такі складові: уявлення про самовдосконалення особистості, ціннісно-змістовний компонент; систему гуманітарних, культурних, психологічних знань (когнітивний

компонент); володіння способами саморегуляції, самооцінки, самоорганізації, самовиховання. Це свідомою робота над собою, основана на прагненні до самовдосконалення та уміння ефективно вирішувати конфлікти. У широкому змісті поняттям «психологічна саморегуляція» позначається один з рівнів регуляції активності живих систем, для якого характерне використання психічних засобів відбиття й моделювання реальності. При такому розумінні психічна саморегуляція містить у собі й керування поведінкою або діяльністю суб'єкта, і саморегуляцію його наявного стану. До групи тренінгів саморегуляції відносяться: аутогенне тренування в різних варіантах, тренінг біологічного зворотного зв'язку. Дані методи спрямовані на розвиток здатності контролю й керування фізіологічними функціями, на оптимізацію емоційного стану й зниження психологічної напруги. Найбільш ефективними методами є: проектування життєвої стратегії; вирішення прогностичних задач; блок методик, що включає рольові ігри, моделюючі життєві ситуації, психологічні тренінги. Емоційно-орієнтовані методи, спрямовані на подолання впливів, не підвладних контролю стресорів, припускають використання техніки глибокого подиху, тренінгу прогресуючої м'язової релаксації й техніки візуалізації. Проблемно-орієнтовані методи, що включають тренінг упевненості в собі, керування часом, тренінг соціальних навичок використовуються для подолання наслідків стресорів підконтрольних суб'єктам. Когнітивні стратегії по подоланню так званих стресорів-інтерпретацій включають техніки зміни неадекватних суджень і небажаних думок, тренінг інюкації стресу. Якщо навіть людина обирає адаптивні стратегії поведінки, то існує можливість, що ми упустили щось головне, можливо, більш оригінальну стратегію, ідею. В певній мірі подолати інерцію мислення допоможе метод організованих стратегій.

В зарубіжних дослідженнях розглядають чотири етапи компетенції від некомпетентності до компетентності, та до навички. Т. Гордон описав чотири стадії набуття навичок, хоча цю теорію часто приписують А. Маслоу. Ці чотири стадії представляють собою модель для навчання. Робиться припущення, що люди споконвіку не знають, як мало вони знають, або не знають про свою некомпетентність. Коли вони в чомусь визнають свою некомпетентність, вони свідомо набувають навички, потім свідомо використовують це вміння.

Несвідомою некомпетентність: індивід не розуміє або не знає, як зробити що-небудь та не обов'язково визнає дефіцит цього. Вони можуть заперечувати корисність певних навичок. Для того аби перейти на наступний рівень людина повинна визнати власну некомпетентність та необхідність нових навичок аби перейти до наступного етапу. Час залежить від сили подразника для навчання чогось іншого.

Свідомою некомпетентність: відбувається, коли людина не розуміє чи не знає як щось зробити, проте визнає наявність дефіциту, а також знає чого варті нові навички. Свідомою компетентність: при цьому людина розуміє або знає, як щось зробити. При цьому, демонструючи навички чи знання,

потребує концентрації, використовує значні свідомі ресурси у виконанні нових компетенцій.

Несвідома компетентність: коли компетенція стає другою «натурою» та легко реалізується в діяльності. Людина може навчити цьому інших.

Процес розвитку компетенцій відбувається протягом усього життя людини та тісно пов'язаний з особистісним розвитком. Компетенція вимагає від людини постійного розширення знань, самоорганізації та збільшення власних можливостей. Перший із заходів щодо покращення конфліктологічної компетентності - це підвищення внутрішніх ресурсів людини, особистої і соціальної компетенції. Необхідно розвивати життєві навички, які сприяють адаптації і позитивній поведінці, що допомагають ефективно справлятися з вимогами і проблемами повсякденного життя. Серед них виділяються: прийняття рішень; вирішення проблем; творче мислення; критичне мислення; ефективні комунікації; комунікабельність; самосвідомість; співпереживання; управління емоціями та стресом.

При реалізації програмних заходів учасникам групи пропонувалася інформація про моделі поведінки. Після цього йшло обговорення та пропонувалися інші варіанти поведінки. Основні моменти поведінкових моделей обговорювалися в руслі тематичних бесід.

Висновки. Активно перетворюючи будь-яку складну ситуацію, людина змінюється, але зміни ці зазвичай ненавмисні і неусвідомлювані. Однак часом люди опиняються в таких ситуаціях, коли тільки свідомо зміна своїх особливостей може привести до благополуччя. У цьому випадку зміна власних характеристик і відносин до ситуації стає основною стратегією або є складовою частиною інших стратегій. Модель комунікативної активності особистості включає її відношення до соціальних і міжособистісних стосунків, здатність до саморозкриття, активності й розуміння іншого учасника комунікативного процесу, самосвідомість тощо. Соціальне життя насичене різноманітними змінами. Існує взаємозв'язок та взаємовплив соціального життя й соціальної поведінки людини. Концепція конфліктологічної компетентності визначає соціальну поведінку особистості і, в широкому сенсі, включає адаптивні здібності особистості і ефективність функціонування в певних соціальних ситуаціях. Атрибутами конфліктологічної компетентності вважаються соціальні навички, цілеспрямовані можливості та міжособистісні відносини індивіда, кожна з яких впливає на особисте життя індивіда та його психічне здоров'я. Це здібності бути толерантним до критики, здатність змінювати себе, деструктивна поведінка, здатність висловити свою незгоду, вміння вибачатися, здатність виражати і приймати компліменти, починати і підтримувати розмови належним чином, вміння організувати свій час, відкрито виражати почуття і багато інших. Важливі компоненти конфліктологічної компетентності – це, насамперед, вербальні та невербальні комунікаційні здібності, емпатія. Це поняття лежить на перетині психологічних, соціологічних та педагогічних наук та означає можливості людини в системі діяльності «людина-людина». Психологічною умовою розвитку конфліктологічної компетентності є усвідомлення особистістю

необхідності підвищення своєї загальнолюдської та спеціальної культури і ретельної організації спілкування як основи розвитку конкурентоспроможної особистості.

Список використаних джерел

1. Біла О.Г. Психокорекційні можливості методу активного соціально-психологічного навчання на матеріалі підготовки психологів-практиків. - Дис. ... канд. психол. наук / Біла О. Г. - Черкаси., 2002. - 241 с.
2. Бодалев А. А. Личность и общение: Избранные труды / Бодалев А.А. – М. : Педагогика, 1983. – 271 с.
3. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе / Л. И. Божович // Вопросы психологии. – 1979. - № 4. – С. 23-34.
4. Варбан Є. Конфліктологічна компетентність як запорука життєвого досвіду / Є. Варбан // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. – К.: Контекст, 2000. – 336 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность / Леонтьев А. Н. - М.: Политиздат, 1975. - 304 с.
6. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці. Методологія, методи, програми, процедури : навч. посібник [для вищої школи] / Максименко С. Д. – К. : Наукова думка, 1998. – 226 с.
7. Мясищев В.Н. Психология отношений: Избр. психологич. труды / Мясищев В.Н. ; под ред. Бодалева А.А. - М. : Модек, 1995. - 356 с.
8. Петровский А.В. Развитие личности. Возрастная периодизация / А. В. Петровский // Психология развивающейся личности. - М. : Педагогика, 1987. – 267 с.
9. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир/Рубинштейн С.Л. – СПб. : Питер, 2003. - 512 с.
10. Столин В.В. Самосознание личности/Столин В.В.–М.:МГУ, 1983.–286 с.

References transliterated

1. Bila O.G. Psichokorektsi'ni mojlivosti metodu aktivnogo cotsialno-psichologichnogo navchannja na materiali pidgotovki psichologiv-praktikiv. – Dic... kand. psichol. nauk / Bila O. G. - CHERKACI., 2002. - 241 c.
2. Bodalev A.A. Lichnoct i obschenie: Izbrann'e trud'i / Bodalev A.A. - M. : Pedagogika, 1983. - 271 c.
3. Bojovich L.I. Etap'i formirovanija lichnocti v ontogeneze / L.I. Bojovich // Voproc'i psichologii. - 1979. - № 4. - C. 23-34.
4. Varban Є. Psichologichna kompetentnict jak zaporuka jittevogo docvidu / Є. Varban // Kroki do kompetentnocti ta integratsii v cucpilctvo : naukovometodichni' zbirnik / red. kol. N. Cofi', I. Єrmakov ta in. - K.: Kontekct, 2000. - 336 c.
5. Leontev A.N. Dejatelnoct, coznanie, lichnoct / Leontev A.N. - M. : Politizdat, 1975. - 304 c.

6. Makcimenko C.D. Pcihologija v cotsialni' ta pedagogichni' praktitsi. Metodologija, metodi, programi, protseduri : navch. pocibnik [dlja vischoї shkoli] / Makcimenko C.D. - K. : Naukova dumka, 1998. - 226 c.

7. Mjacishev V.N. Pcihologija otnosheni': Izbr. pcihologich. trud'i / Mjacishev V. N. ; pod red. Bodaleva A. A. - M. : Modek, 1995. - 356 c.

8. Petrovcki' A.V. Razvitie lichnosti. Voзраctnaja periodizatsija / A. V. Petrovcki' // Pcihologija razvivajusche'c'ja lichnosti. - M. : Pedagogika, 1987.- 267 c.

9. Rubinshte'n C. L. B'itie i coznanie. CHelovek i mir / Rubinshte'n C.L. - CPb. : Piter, 2003. - 512 c.

10. Ctolin V.V. Camocoznanie lichnosti / Ctolin V.V.-M.: MGU, 1983.-286 c.

Катасанов А.М., Особенности конфликтологической компетентности личности и подходы к ее формированию

В статье проанализированы проблемы формирования конфликтологической компетентности личности и особенности ее формирования. Рассмотрены этапы развития компетенций, их особенности. Выяснено, что стратегии самореализации личности на жизненном пути в значительной степени связываются с выборами тактик межличностного взаимодействия и взаимоотношений. Доказано, что теоретическим конструктом, который может представлять сложную и многогранную социально-психологическую деятельность личности, выступает категория конфликтологической компетентности. Освещены основные принципы построения программы формирования конфликтологической компетентности личности. Отмечено, что конфликтологическая компетентность личности представляет собой совокупность ее коммуникативных характеристик, которые соответствуют требованиям реальной группы.

Ключевые слова: конфликтологическая компетентность, личность, формирование конфликтологической компетентности.

Katasanov A.M., Peculiarities of conflictological competence of the person and approaches to its formation

The article analyzes the problems of formation of the conflictological competence of the individual and the peculiarities of its formation. The stages of competence development, their features are considered. It was found out that the strategies of self-realization of the individual on the path of life are largely associated with the election of tactics of interpersonal interaction and relationships. It is proved that the category of conflictological competence is a theoretical construct that can represent a complex and multifaceted socio-psychological activity of the individual. The main principles of constructing a program for the formation of a person's conflictological competence are covered. It is noted that the conflictological competence of the individual is a set of its communicative characteristics that meet the requirements of the real group.

Key words: conflictological competence, personality, formation of conflictological competence.